

INTERJÚ

NAGY JÁNOS

A Négyszögletű Kerek Erdő – The Square Around Forest

Interjú Andrew C. Rouse-szal

Szeptember végi őszi nap, nincs csúcsgyörgalom, Martonfára igyekszem, hogy Andrew C. Rouse-szal, egykori tanárossal, későbbi kollégámmal, jelenleg a PTE Anglisztika Intézetének emeritus oktatójával, a Simply English alapító énekesével, angol nyelvű ismeretterjesztő könyvek írójával, műfordítóval Lázár Ervin *A Négyszögletű Kerek Erdő*-jéről, vagyis a *The Square Around Forest*-ről beszélgessünk. Ahogy így közeledek, már dolgozik bennem a kétely, hogy talán túlságosan is szűkre szabtam a témát, hiszen interjúalanyom nagyon sokoldalú. A gazdag brit kultúra – legyen szó irodalomról, történelemről vagy zenéről – zegzugos ösvényeit nagyon jól ismeri, és annak is mestere, hogy mindezt hogyan hozza közelebb a magyar közönséghez. Erről tanúskodnak írásai, fellépései és zenei CD-felvételei. Most arról fogom faggatni, miképp válik híddá a magyar kultúra számára, amikor angolra fordít gyermekirodalmat. Miközben azt latolgatom, milyen állomásai is lehetnének egy ilyen életművet feldolgozó interjúorozatnak, amely kellő benyomást szerezne Andrew C. Rouse munkásságáról, megérkezem Martonfára.

Come in! – hallom a felújított, tornácós parasztház legvégéből. Angolul beszélgetünk, amihez ragaszkodom, és ebben folyamatosan érzem Andy támogatását is. Beszélgetéseinkbe, email-váltásainkba gyakran befűz egy-egy olyan kifejezést, amit még nem hallottam, nem olvastam sehol. Így is tanít. Ha tudja, hogy az ember valamire fogékony, akkor abból többet adagol. Mivel azonban most fordításról lesz szó, kénytelenek leszünk magyarul is megszólalni, vagy ki tudja.

Andy, a műfordítás neked nem mellékszál... – kezdem. De vendéglátóm rögtön közbe is vág.

Hát, azért eléggé szűk szelete a munkásságonak. Sohasem fordítottam egész regényt, klasszikus értelemben nem tartom magam műfordítóknak. Fordítottam ezt is, azt is, néhány színdarabot, werkfilmekhez szöveget, számos verset, de mostanáig nem fordítottam versantológiát. Viszont sok gyermekirodalmat igen.

Nahát, pont ez az, ide akartam kilyukadni. Hiszen Janikovszky Éva majdnem minden könyvét lefordítottad angolra.

Inkább azokat, amelyekről azt gondolták, hogy érdemes lefordítani, illetve azokat, amelyeket még nem fordított le nagyrészt Bodóczy Caroline több évtizeddel ezelőtt.

Meg tudod mondani hány klasszikus magyar gyermekirodalmi művet fordítottál? Nem nagyon érdekelnek az adatok.

*Jó, hát akkor beszéljessünk magáról a könyvről. A Móra Kiadónál végre megjelent Lázár Ervin *A Négyzögletű Kerek Erdő* című mesegyűjteményének angol fordítása. Végre, mivel öt évet kellett rá várni. Mi volt az oka a késedelemnek?*

Igazából nyolc évet kellett rá várni, nyolc éve a kéziratot már a lektor is leadta. Hogy miért volt ekkora a késés, nos a kiadó ilyen jellegű politikájába nem szeretnék belemenni, de semmi köze nem volt a fordításhoz. Másfelől a gyermekirodalom kiadása nem olyan, mint az asztrofizika, annál örökövényűbb, szóval ráér.

Ez hányadik Lázár Ervin köteted? Hányat fordítottál összesen?

Tíz évvel ezelőtt kerestek meg, akkor három kötet fordításáról volt szó. Kaptam három keménykötésű könyvet, de ezeket nem a Móra adta ki. Nagyon hasonlóan néztek ki, mint amilyen a kezed ügyében van, de azokat nem Réber László illusztrálta. Lefordítottam az első kettőt, ki is fizették. A harmadiknál azonban rám telefonált az angol lektor, hogy hagyjam abba.

Melyek voltak ezek?

Az első volt a *Foci*, a második a *A Négyzögletű Kerek Erdő*, a harmadik *A Hétfejű Tündér*, ez utóbbiból fel is olvastam, amikor Sárszentlőrincen megnyílt a Lázár Ervin emlékház 2012-ben. Ez is mutatja, hogy a fordítás elkészült, de a kiadó megváltoztatta a célkitűzését.

Mi vonzott a gyermekirodalomhoz? Zenészként gyermekkoncerteket adsz karácsonykor. Sokszor játszottál együtt a Szélkiáltóval. A zenén keresztül jutottál el a gyermekirodalomhoz?

Ez azért lényegében eléggé más, bár, ha gyakorló népzeneész az ember, akkor rengeteg történetet mesél. Minden ballada egy történet. Minden történetet interpretálni kell, és az más, mint a könyvben leírt történetek. Egy előadó sohasem mond el egy történetet ugyanúgy. Bár vigyázni kell az ilyen kijelentésekkel. Irodalmár kollégáink nem biztos, hogy egyetértének azzal a ténymegállapítással, hogy mióta létezik írott történetmesélés, az emberek többsége hallgatja a történeteket, kezdve onnan, hogy a gyerekek estimesét hallgatnak.

Ezt a könyvet nagyon jó felolvasni.

Hát persze, vicces hangot tudsz kölcsönözni a szereplőknek. Mindig olvastam a gyerekeimnek, amikor kicsik voltak, én magam is írtam meséket a barátaim gyerekeinek, amelyeket kéziratban mind a mai napig megőriztek, mindennek már 45 éve.

Szóval írtál is, meséltél is.

Igen, amikor 12-13 éves lehettem, egy írországi nyaralás alkalmával esténként a kempingben, a mosdó körül meséket találtam ki a kisgyerekeknek.

Kanyarodjunk vissza a fordításhoz. Találkoztál valaha Lázár Ervinnel?

Nem. Akkor kerestek meg a fordítással, amikor már nem élt. Egyébként arra kérdésre válaszolva, mi vonzott a gyermekirodalomhoz, nos speciálisan Lázár Ervin esetében például az, hogy mennyire megoszlott vele kapcsolatban az emberek véleménye. Vannak, akik nagyon szeretik, és vannak, akik egyáltalán nem. De nincs nagyon köztes. Egészen odáig, hogy még az elmúlt, de az idei évben is szó szerint küzdenem kellett azért, hogy megjelenjen a kötet. Ezen kívül pedig mindig nagy volt a gyerekirodalmi könyvtáram. Ha nem is lennék fordító, annak önmagában nagy értéke van számomra, hogy az ember rá akar venni egy gyereket arra, hogy önállóan olvasson. A képes, nagybetűs könyvektől eljusson a csupa szöveg, lapozható könyvekig. A szörnyűségek pedig, amik ott vannak a mesékben, azért szükségesek, hogy a gyerek megtanuljon uralkodni rajtuk, például a félelmen vagy egy szorult helyzeten.

Máris itt vagyunk a lényegnél. Nekem úgy tűnik, A Négyszögletű Kerek Erdő meséi is arra tanítanak meg, hogyan lehet úrrá lenni a rossz érzéseken. A történetek folyamatosan a szomorúsággal, az egyedülléttel, vagy épp az elszigeteltséggel és meg nem értettséggel küzdenek. Szándékosan használom itt a mese és nem az egyes szereplők neveit. Neked is ez volt a benyomásod?

Azért nem minden csak a szomorúság. Vannak benne furcsa, gonosz és sötét figurák, ugyanakkor ezek a történetek nem valami olcsó rabló-pandúr, western-kovboj sorozat egyes epizódjai. Itt nem a rossz fiú áll a történet középpontjában, a mese inkább arról szól, hogy a többiek miképp viselkednek egymással. Megoldhatnák könnyen a problémáikat, ha együttműködnének, de ők ehelyett kigúnyolják egymást, könyörtelenül egymásnak esnek. Ott van például Vacskamati, akinek még nem ünnepelték meg sosem a születésnapját vagy Brukner Szigfrid, a fájós fogú oroszlán. Ezek a mesék kis dolgokról szólnak, de jó író kell hozzájuk. És ne felejtjük el, hogy ezek a történetek könnyen lehetnének borzalmasan unalmasak is, ha nem egy ilyen, a magyar nyelvet rendkívül találékonyan használó író tollából bújtak volna elő. És itt jövök képbe én, mint fordító.

Vagyis találékony fordítónak kellett lenned. Miben nyilvánult ez meg?

Egyszerűen abban, hogy nem létező magyar szavakat kellett nem létező angol szavakra lefordítani.

Ezt hogyan oldottad meg?

Elővettem személyiségem egy másik részét, amely előszeretettel fejt rejtvényt. Nem a hagyományos keresztrejtvényre gondolok, hanem a kriptikus keresztrejtvényre.

Vagyis nem egyszerűen tudásmérő keresztrejtvények, hanem olyanok, amelyekben van valamilyen szójáték, vagy betűket kell trükkösen összerendezni.

Igen. A feladvány maga egy találós kérdés, amely egyben utasítás is arra vonatkozólag, miképp kell megoldani a feladványt.

De mi köze ennek Lázár Ervinhez?

Hát az, hogy az ember meg akarja érteni, hogy egy ilyen embernek, mint Lázár, hogyan működött az agya. Ő szavakat talált ki, nekem pedig ennek a folyamatnak a lépéseit kellett kitalálnom, hogy aztán én is szavakat tudjak létrehozni. Ez persze

egy picit más, mert lévén, hogy gyerekeknek írt, és gyerekeknek olvassák fel, amit írt, hangasszociációkkal is élt. De valójában minden irodalom, mielőtt leírják, előbb szóban létezik. Szójáték. Játék a hangokkal és betűkkel.

Rendben, fogjuk rá, hogy értem. Persze A Négyszögletű Kerek Erdő szól gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt. Tekinthető egyetemesnek? Az angol gyerekek is értenei fogják?

Hát remélem, különben marha nagy időpocsékolás lett volna. De még mielőtt érzelmek lennének, ahhoz, hogy a könyv eljusson az angol gyerekekhez, előbb más feltételeknek kell teljesülniük. Az első kérdés az, van-e egy jó marketing csapat, amely eljuttatja ezt hozzájuk. Eljut-e a könyv egyáltalán az angol piacra? Ezután beszélhetünk az egyetemesség kérdéséről. Mert a könyv egy-két próbát azért már kiállt. Keménykötésű. Réber illusztrációi, ha nem is mondanám, hogy időtlenek, de sokkal jobbak és időt állóbbak, mint némely ma népszerű rajzfilm, amelyek nagyon primitívek. Egyébként pedig, ha jó a történet, akkor úgyis működni fog.

Nyilván a marketing nem a fordító feladata. Te miben látod a fordító feladatát?

Tegyük fel, hogy a szerzőnek valami nagyon erős belső motivációja van arra, hogy írjon. Legyen az irodalmi, akadémiai, felnőtt vagy gyerek, rímelő vagy nem rímelő szöveg, a szerző indíttatása belső dolog. A fordító feladata ehhez képest szinte világi. Olyan intellektuális munka, amelyben a legfontosabb, hogy valamit a lehető leghűségesebb módon vigyünk át egyik nyelvről a másikra. Van, aki azt mondja, hogy ehhez szükség van háttértudásra, de van, aki ezt is vitatja. Számtalan olyan történetem van emberekről, akik úgy mentek el egy céghez fordítónak, hogy először semmit sem tudtak a munkáról, és az első fordítások rengeteg időbe kerültek, majd egyre kevesebbe, míg végül rövid idő alatt elkészültek. Mert miután megvannak a szavak, a nyelvtan is megy, matematikai képlet az egész.

Te miért kezdél el fordítani?

Nekem az volt az előnyöm, hogy a felsőoktatásban dolgoztam, és volt szabad időm. Miután rájöttem, hogy direktbe tudok fordítani magyarról, elhatároztam, hogy én inkább ilyen munkát végzek, mintsem hogy nyelvrát adjak, és megfogadtam, hogy csak olyan szövegeket fogok lefordítani, amelyeket magam is szívesen olvasok. Miért fordítottam le? Mert szívesen csináltam. Ha valaki például megkeresne, és azt mondaná, hogy írt egy gyerekkönyvet, és lefordítanám-e, valószínűleg igent mondanék, még ha nem is volna annyira jó maga az írás. Szívesebben lefordítok egy gyerekkönyvet, mint mondjuk egy szerződést, amelyet még az anyanyelvemen sem értek.

Beszéljünk egy kicsit még az olvasókról. Számomra ez a mű nagyon teátrális.

De semmi esetre sem kultúrspecifikus, miközben a Janikovszky könyvek azok. Egszer azt abba is kellett hagynom, mert egy olyan jelenethez értünk, ahol az óvodás gyerekeket gyárlátogatásra vitték, és a brigádvezető körbevezette őket, stb., szóval ez ma már nem mond semmit az angol, de még a magyar olvasónak sem. Ahogy az *Ábel a rengetegben* vagy *A Pál utcai fiúk* sem, kivéve, ha valakinek van egy magyarországi rokona, aki nosztalgiával beszél róla. De az *Ábel a rengetegben*, az kifejezetten gyermekkínzás.

Akkor miért univerzális A Négyszögletű Kerek Erdő?

Mert például a külvilág nem nagyon jelenik meg benne. Jó Bruckner Szigfrid egy cirkuszban dolgozott ugyan, de ezen kívül nem sok minden emlékeztet a valóságra.

Például a Ráday kastély az elején.

Igen, de a fordításban ki is lehetett volna hagyni, vagy csak annyit írni, hogy kastély, hisz annyi kitalált név van benne, hogy az nem oszt, nem szoroz.

Jó, tehát ha ezek kitalált nevek, akkor angolul is ki lehet találni őket?

Igen, de nagyon oda kell figyelni, hogy a fantázianevekben nincs-e valami nagyon fontos utalás. Mert úgy kell játszani a szavakkal, hogy az ilyen utalás is megmaradjon. Az egyik legnagyobb bűn, amikor a fordító egy ilyen utalást nem vesz figyelembe, és megmásítja az írói szándékot. Milne *Winnie the Pooh*, *Micimackó* fordításában van egy ilyen. A történetben van egy anya és egy gyerek kenguru, és Milne egyszerűen az anyát Kangának, az gyereket pedig Roo-nak nevezte. A fordító pedig Roo-t Zsebibabának fordította. Sokan azt mondták, briliáns. Szerintem meg sértés az íróra nézve. Mert a szerző hozott egy döntést, hogy a szót kettévágja, egyik sem jelent önmagában semmit, sem a kanga, sem a roo, a kanga kicsit mélyebb hangzású, az lett az anya, a roo, a rövidebb és egyszerűbb hangzású pedig a gyerek. És a fordítónak nincs joga ezt megváltoztatni.

Jó, de hát mondhatjuk, hogy a kengurunak van zsebe, amelyben a gyereket hordja, az pedig a baba.

Persze, ezt az angolok is tudják, mégsem a *pouch* (erszény) szót használta Milne. Ha a *pouch* szót használta volna, akkor lehetne Zsebibaba. Ráadásul nincs értelme az anyát Kangának hívni, ha a gyerek nem Roo.

Sokat beszéltünk a szószintről. Voltak nehézségeid mondjuk szövegszinten, mondat-szinten is?

Az a baj, hogy nagyon sok idő, tíz év telt már el a fordítás óta. Mivel a kiadó olyan hosszú ideig határozatlan volt, két év alatt három különböző lektora is volt ugyanannak a szövegnek, és mindenki más és más dolgot húzott ki és fogadott el. Bár különböző színnel jelölték, nagyon kaotikus. Ennyi idő elteltével nagyon nehéz egy specifikus problémára emlékezni. Például volt olyan, hogy én végig úgy vettem, a párbeszédetek pajtáskodó tegeződésben hangzanak el, aztán egyszer csak nem vettem észre, hogy egy többes számú magázó megszólítást többes szám harmadik személynek fordítottam. Pedig már minden szinten találkoztam ezzel, és értem a magázó formákat. Hát, ilyen előfordult.

Amúgy honnan tudad, ha egy ismeretlen szóra bukkantál, hogy az létező vagy fantáziaszó?

Mivel nem akartam idegesítő lenni, először magam oldottam meg nyomtatott szótár segítségével. Az akadémiai szótár hasznosnak bizonyult e téren. Aztán ha nem találtam meg, kérdezősködtem.

A magyar változatban van egy szószedet az olvasónak, ha egy létező magyar szót nem ismer, ott utánanézhetsz.

Ahhoz nekem semmi közöm. De az angol változatban nincs. Nagyon elleneztem a szószedetet.

Miért?

Ne keverjük a műfajokat. Nincs szószedet a *Harry Potter*-ben sem, pedig sokkal több benne a kitalált szó. És mindenki tudja, hogy az ember úgy tanul szavakat, ha olvas, nem pedig úgy, hogy megnézi őket a szótárban. Ezért nincs szükség szószedetre. Ha egy tudományos szöveget olvasunk, és nem tudjuk, mit jelentenek a szavak, akkor természetesen meg kell találnunk és értenünk őket. De ha megtaláljuk is őket, azok közt is lesz olyan, amelynek valódi megértéséhez még legalább húsz hasonló cikket el kell olvasnunk.

Milyen közönséget, olvasókat képzelél magad elé, amikor fordítottál?

Lényegében olyat, mint amilyen a szerzőnek volt. Nem nehéz elképzelni azt sem, hogy sok felnőtt élvezettel olvassa. Azt az irodalmat, amit több különböző generáció szívesen olvas, könnyebb továbbadni.

*Ha angol irodalomhoz hasonlítanád, mi lenne az? Hasonlít az előbb említett *Micimackó*-hoz?*

Ez nehéz kérdés, a *Micimackó* régen íródott. A *Négyszögletű Kerek Erdő* viszonylag mostani. A *Micimackó*-nak más volt az olvasótábora. Kevesen olvastak, de aki olvast, az kézbe vette. Ez a jelenség, mármint a nem olvasók nagy tábora, ma is aktuális. Ezen kívül Milne négy kötetből álló művéből kettő verses kötet. Az *Amikor még kicsik voltunk* és a *Hatévesek lettünk*. Ezeket nem is adná az ember sokkal idősebbeknek a kezébe. Talán még C.S. Lewis Narnia-könyveihez hasonlítanám a Lázár-könyvet. Persze abban benne van egy komoly keresztény misztika is, de azt gyerekként nem tudja az ember. Nem sokkal kevésbé mély, mint a Narnia-könyvek.

Mivel a jelenetek közösségben játszódnak, nem csak az egyéni tulajdonságokat pellen-gézezi ki, de a kollektív ostobaságot is, vagy éppen azt, ahogy egy társaság egy-egy kollektív bilincstől legalább egy időre megszabadul.

Igen, közösségben játszódnak, de ez a közösség nem a könyvben alakul ki, hanem egyszerűen csak ott van. Egyfajta álmország. Nem változik semmi, senki sem lesz bölcsebb. Senki sem lesz jobb vagy rosszabb. Háromszáz év múlva is ugyanilyenek lesznek, ugyanilyen korúak lesznek, ugyanígy fog fájni az oroslán foga, Kisfe-jű Nagyfejű Zordonbordon vagyis Littlehead Bighead Rigourmigour ugyanúgy fog ijesztegetni.

És talán háromszáz év múlva is fogják még ezt a könyvet olvasni angolul. Köszönöm a beszélgetést!

Én is köszönöm.